

УДК 657:658.310.8

ДО ПИТАННЯ КОРИСНОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ЕПОХУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

Недошитко О.І.

У статті зосереджено увагу на проблемі корисності облікової інформації для системи управління та зовнішніх зацікавлених користувачів в епоху постіндустріальної економіки. Результати дослідження висвітлюють проблеми відображення в бухгалтерському обліку факторів, що формують реальну вартість сучасного бізнесу; окреслено магістральні шляхи розвитку обліку та звітності в епоху інформаційної економічної формації; узагальнено підходи до вдосконалення змістовного навантаження публічної фінансової звітності.

Кількість бібліографічних посилань – 10, мова – українська

Ключові слова: інформація, управління, користувачі інформації, бухгалтерський облік, фінансові звіти, реформування, баланс, звіт про прибутки.

ВСТУП

Загально визнається, що на межі ХХ та ХХІ століть у світовій економіці почали відбуватися незворотні процеси, пов'язані із зміною економічних формацій: від індустріальної до постіндустріальної чи інформаційної. Зміна епох характеризується зміною виробничих та соціально-економічних відносин чому присвячено багато публікацій у літературі та пресі. Зміна економічних формацій отримала відлуння і в фінансовому рахівництві та контролі. У сфері фінансового обліку тим рубіконом у міжнародному масштабі, який чітко означив невідповідність діючих концепцій обліку вимогам інформаційної епохи, став крах корпорації Елгон. У даному контексті академік Галасюк В.В. в історії розвитку сучасного західного обліку і аудиту розмежує два етапи: до краху корпорації Елгон і після [1, С.63].

Але яким чином це стосується української дійсності? На нашу думку, безпосередньо. Однією з визначальних ознак постіндустріальної економічної формації є світова глобалізація національних економік. Не є винятком у цьому плані і Україна. Досить виразно спостерігається поступова інтеграція економіки України в світові економічні процеси через уніфікацію економічних правил та процедур, зняття законодавчих та інших перешкод для вільного руху товарів, робочої сили та капіталів. У зв'язку з цим в усіх сферах економічного життя України, зокрема і в сфері обліку, спостерігається все більша чутливість до світових тенденцій та змін. І як зазначає проф. Ф.Ф. Бутинець

“ми маємо розумно послуговуватися досвідом заходу, щоб не повторити його помилок” [1, С.61].

Проблематика корисності облікової інформації при прийнятті управлінських рішень в умовах постіндустріального суспільства в економічно розвинутих країнах світу почала активно дискутуватися та досліджуватися починаючи з середини 90-х років ХХ століття в середовищі провідних експертів з питань фінансів та бухгалтерського обліку. Значний вплив на підходи до розв'язання окресленої проблематики мали погляди Баруха Лева, професора бухгалтерського обліку *Stern Business School* при *New York University*, викладені в його роботах [3]; [4]; [5]; [6]; [7]; [8]; [9]. Барух Лев вважається яскраво вираженим радикалом, який пориває із старою бухгалтерською традицією, яка виводить вартість шляхом підсумовування витрат. Не менш яскравим представником менш радикального крила когорти реформаторів бухгалтерського обліку, погляди яких ґрунтуються на дотриманні бухгалтерської традиції, орієнтованої на відображення господарських операцій, є Роберт А. Хауелл, професор *Tuck School at Dartmouth*, - авторитет з питань змін у фінансах і бухгалтерському обліку.

Значний внесок в дослідження проблематики корисності фінансової інформації для прийняття управлінських рішень внесли практики в галузі обліку та фінансів, серед яких можна виділити Алена Грінспена, Артура Левіта, Річарда Боултона, Баррі Ліберті, Стіва Смека та ін.

В Україні впродовж останніх декількох років також активно точиться дискусія щодо адекватності облікової інформації потребам управління. Широке професійне обговорення даного питання започаткували академік В.В. Галасюк та проф. Ф.Ф. Бутинець. Зокрема, академік Галасюк В.В. навіть запропонував

Недошитко Олег Іванович, ст. викладач кафедри економіки Тернопільської філії приватного вищого навчального закладу “Європейський університет”, тел. (8066) 704-20-67, e-mail: helgi46000@mail.ru

власну облікову концепцію вартості сучасного бізнесу [1].

На сьогодні необхідність удосконалення методів обліку т.з. "нематеріальних" активів, а також внесення змін у традиційну фінансову звітність, є однією з найважливіших проблем, що гостро постала перед науковцями, бухгалтерами-експертами, практикуючими бухгалтерами, кваліфікованими користувачами фінансової інформації, а також іншими спеціалістами в даній сфері, і яка може бути ефективно вирішена лише їх спільними зусиллями.

Виходячи із виділеної частини загальної проблеми в дослідженні поставлено завдання:

✓ теоретичного обґрунтування проблеми відображення (охоплення) в обліку факторів, що формують реальну вартість сучасного бізнесу;

✓ узагальнення магістральних напрямків розвитку обліку та звітності в епоху інформаційної економічної формації;

✓ обґрунтування необхідності та шляхів вдосконалення традиційних фінансових звітів через призму критичної оцінки корисності їх змістовного наповнення.

Методологія дослідження передбачає використання комплексного набору методологічного інструментарію, який зокрема включає: методи збору інформації, аналізу (статистичного, порівняльного, балансового), економіко-математичного моделювання та ін. В основу дослідження покладено припущення, що традиційні підходи в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності по збору, систематизації та узагальненні інформації про факти та події господарського життя (господарські операції) в системі сучасних економічних цінностей не дозволяють адекватно відобразити вплив всіх факторів, що визначають фінансовий стан та конкурентну позицію суб'єкта господарювання на ринку.

Результати дослідження систематизовано у три основні розділи, окремо виділено основні висновки за отриманими результатами дослідження.

1 ФАКТОРИ РЕАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ЇХ ОБЛІКОВОГО ВІДБРАЖЕННЯ (ОХОПЛЕННЯ)

На сьогодні глобальною проблемою світової практики є фальсифікація фінансової звітності. І тут виникає запитання, яке вже стало риторичним: чому ж аудитори, що підтверджували фінансову звітність Епгоп, не помітили загрозливого краху? На думку академіка Галасюка В.В. [1, С.62], причина цього не в тому, що звітність перевіряли погані аудитори, а в тому, що звітність, навіть складена за всіма правилами, просто не може відобразити реальну вартість сучасного бізнесу. Річ у тім, що традиційна корпоративна фінансова звітність, яка створена в період індустріальної епохи і відображає потреби бізнесу того часу (що ґрунтувалася переважно на вартості ма-

теріальних активів), віджила своє. А сучасний бізнес епохи Інтернету є високотехнологічним, і в структурі його вартості домінує вартість нематеріальних активів, яку, зважаючи на показники традиційної звітності, не можна оцінити адекватно. А отже, до оцінки сучасного бізнесу потрібні нові підходи.

Відразу зауважимо, що в озвученому контексті під нематеріальними активами розуміється не традиційне бухгалтерське поняття, а такі субстанції, які не мають аналогів у бухгалтерському обліку, наприклад, кваліфікація і вартість «мізків» співробітників (інтелектуальний потенціал), ефективність системи менеджменту, R&D, унікальність технології виробництва, інформаційні технології тощо.

Ще в січні 2000 року Ален Грінспен [2], голова Федерального резервного управління США, констатував, що облік не простежує вкладення в інтелектуальні активи і попереджав, що у зв'язку з цим може бути багато проблем у майбутньому.

Взагалі-то проблеми є вже зараз. Колишній голова SEC Артур Левіт на засіданні Економічного клубу Нью-Йорка відзначив, що нематеріальні активи зростають кількісно і якісно і все більше людей сумніваються, чи відображається реальна вартість нематеріальних активів і фактори створення цієї вартості в публічно доступних розкриттях корпоративної інформації [9, С.110].

Подібні дані потрібні не тільки теоретично. Відсутність потрібної інформації вартує інвесторам втрачених коштів. Не маючи потрібної (релевантної) інформації, інвестори перебувають у невідані, а менеджери ухвалюють рішення на основі здогадок і досить хистких припущень. Існуюча проблема, як мінімум, зменшує успішність бізнесу, оскільки потоки інвестиційного капіталу не завжди спрямовуються туди, де вони могли б використовуватися найефективнішим чином.

Рада із стандартів фінансового обліку (FASB) стверджує, що головна мета обліку – "забезпечення інформацією, яка є корисною для раціонального інвестування, кредитування і інших подібних рішень". Проте, виходячи із змісту існуючих стандартів – це порожні слова. Візьмемо одне важливе питання: "Скільки коштує компанія?". Якби бухгалтерські книги насправді давали інформацію, корисну для інвесторів, ринкова вартість хоч би приблизно корелювалася з обліковою (балансовою) вартістю (точний збіг практично неможливий, оскільки облікова вартість має історичну спрямованість, а ринкова вартість орієнтується на перспективу). Насправді відповідності між ринковою і балансовою вартістю немає.

У даному аспекті цікавими є результати дослідження консультантів фірми *Arthur Andersen* Річарда Боултона, Баррі Ліберта і Стіва Самека, які порівняли ринкову і балансову вартості 3500 американських компаній впродовж двох десятиліть. І ось що вони з'ясували: спочатку в 1978 році ці два показники знаходилися досить близько один від одного – балансова вартість складала 95% ринкової вартості. А

на межі ХХІ століття вони (ринкова та облікова вартості) явно “розбіглися” в сторони – в 1998 році балансова вартість складала лише 28% ринкової вартості досліджених компаній [2].

2 МАГІСТРАЛЬНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

Барух Лев виявив, що зміни в доходах і грошових потоках, як правило, слабо пов'язані із змінами в ринковій капіталізації. Тому він запропонував альтернативний підхід, – який одні вважають магістральним напрямком розвитку обліку в епоху інформаційної економічної формації, а інші – безперспективним шляхом, – що дозволяє виводити монетарний показник вартості майже для всіх видів інтелектуального капіталу фірми з її результативності [5, С.25].

Представники менш радикального крила когорти реформаторів бухгалтерського обліку визнають, що деякі елементи вартості дійсно можуть бути капіталізовані, але залишаються під впливом бухгалтерської традиції, орієнтованої на відображення господарських операцій.

Зокрема, академік Галасюк В.В. запропонував своє бачення структури вартості бізнесу: його моментальна вартість (за даними фінансової звітності) плюс очікування щодо його вартості в майбутньому (очікування майбутніх грошових потоків). І що вищою є питома вага другої складової, то важче правильно оцінити фінансовий стан бізнесу за допомогою традиційного аудиторського інструментарію. Саме тому, на його думку, аудитори не передбачили крах Ергоп, і саме тому зараз активізується течія *due diligence* спрямована на всебічну діагностику фінансового стану компанії [1, С.63].

Серед інших представників цієї групи виділяється Роберт А. Хауелл. По Хауеллу, “велика трійка” фінансових звітів у їх сучасному вигляді – звіт про доходи (*income statement*), баланс (*balance sheet*) і звіт про рух грошових коштів (*statement of cash flow*) – є такими ж корисними, як карта доріг Лос-Анжелеса 80-річної давності. Логіка цих звітів давно “вийшла з моди”, стверджує Хауелл [2].

3 КРИТИЧНА ОЦІНКА КОРИСНОСТІ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ФІНАНСОВИХ ЗВІТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Звіт про доходи (в українській традиції та практиці – звіт про фінансові результати) в спрощеному вигляді є наступним:

Традиційний звіт про доходи

Доходи

(-) Собівартість реалізованих товарів (продукції, послуг)

Валовий прибуток

(-) Операційні витрати

Прибуток до сплати відсотків і податків

(-) Відсотки і податки

Прибуток

Відомо, що найбільш важлива частина вартості, на яку звертають увагу в звіті про доходи, – це собівартість реалізованих товарів (продукції, послуг). У ті часи, коли сировина і матеріали складали більшу частину собівартості продукції, її величину обов'язково потрібно було знати як менеджерам, так і інвесторам. Зараз ситуація змінилася. Для *Microsoft*, наприклад, показник собівартості (“собівартість доходів”, як вони там говорять) складає лише 14% від обсягу продажів (виручки), а на валовий прибуток припадають інші 86%. Для *Coca-Cola* валовий прибуток складає 70%, а для *Revlon* – 66% [5, С.130].

Все більшу підтримку знаходить позиція, що звіт про доходи вже давно перестав бути корисним вимірником прибутків або збитків – “прибуток” перетворився на досить суб'єктивну цифру, яка залежить від того, коли визнані доходи або витрати. Багато компаній чудово уміють маніпулювати своїм прибутком і з цим складно боротися.

Тому Хауелл пропонує “забути” про прибуток і використовувати замість нього показник, названий ним “грошовий прибуток” (*cash earnings*), ввести операційний звіт (звіт про операційну діяльність) замість звіту про доходи. З останнього пропонується виключити витрати, пов'язані із сплатою відсотків, фінансові витрати, і додати всі негрошові елементи. Операційний звіт в спрощеному вигляді виглядає наступним чином:

Операційний звіт

Доходи

(-) Витрати на обслуговування клієнтів

(-) Витрати на виробництво продукції / надання послуг

(-) Витрати на розробку продукції / удосконалення послуг

(-) Адміністративні витрати

Прибуток до сплати відсотків і податків

(-) Податки

(+) (-) Негрошові коригування

Грошовий прибуток

Подібні зміни, на думку професора Хауелла, дали б користувачам можливість зрозуміти, на що витрачає гроші компанія. Таким чином, пропонується традиційну категорію “прибуток”, якою легко маніпулювати, замінити реальними грошима. Увага зосереджується на реальній роботі корпорацій ХХІ століття: турботі про клієнта (продажі і маркетинг, відвантаження, обслуговування), виробництві різних речей для реалізації (виробництво або послуги, матеріали, устаткування), створенні майбутніх пропозицій

(науково-дослідні розробки, створення знань). Увага повинна фокусуватися також на адміністративних витратах, які спрямуються на підвищення продуктивності.

Крім того, Хауелл пропонує "переписати" і баланс, щоб виправити його непристосованість до відображення інтелектуальних активів і привести його у відповідність з вимогами бізнесу, що швидко змінюється. Балансові звіти є своєрідними "фотографіями" - зафіксованими в часі картинками, що зображають, якими ресурсами компанія оперує, і звідки вони узялися. Старий баланс - у тому вигляді, в якому він був спочатку представлений в 1868 році, - виконував цілком виправдане у той час завдання, пов'язане з наданням даних про факти господарського життя, що давно відбулися. Як говорить Хауелл, для забезпечення величини продажів в один долар компанії, що працює по-старому, довелося б повертати від 15 до 20 центів виручки в баланс у вигляді робочого капіталу", тобто у вигляді запасів і дебіторської заборгованості. Інша значна частина виручки повинна була б перетворюватися на основні фонди для заповнення (покриття) зносу і забезпечення розвитку, який залежав від створення нових фабрик, виробничих ліній і складів [3, С.27].

Проте, зазначені процеси кругообігу господарських засобів (виробничого капіталу) є все менш актуальними для сучасних компанії типу *Dell*, яка має негативний робочий капітал. Завдяки електронній комерції, кожному традиційному виробникові потрібно все менше робочого капіталу: якби зберігалися співвідношення 1998 року, виробники товарів тривалого користування в США постійно додатково утримували б в запасах \$115 млрд., що приблизно на третину більше, ніж вони утримують зараз. Сучасні компанії вимагають набагато менше матеріальних активів, ніж раніше [2].

Посилаючись на вказані вище і інші факти, пропонується трансформувати традиційну формулу балансу вигляду

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал} \quad (1)$$

у рівності

$$\text{Інвестиції} = \text{Фінансування} \quad (2)$$

За логікою Хауелла, грошові кошти, вкладені в бізнес, повинні бути еквівалентні грошовим коштам, узятим для цього. У ліву "інвестиційну" частину включаються: оборотний капітал (гроші, дебіторська заборгованість і запаси), основні фонди (але за ринковою вартістю, а не за собівартістю) і інвестиції (за ринковою вартістю). До цих розділів пропонується додати новий - розділ нематеріальних активів. Навики і досвід персоналу, інтелектуальна власність, торгові марки, ділові зв'язки - ось реальні активи наукоємних компаній. Гроші, витрачені на них, повинні бути максимально можливо відображені як інвестиції.

Як нематеріальні активи повинні бути оцінені? Існують різні способи оцінки R&D. Традиційна оцінка виходила б з величини собівартості і визначала б норму амортизації по середньому терміну служби об'єкту

обліку. Існують також деякі способи оцінки торгових знаків і прихильності клієнтів - вони постійно використовуються під час придбання і об'єднання компаній. Що стосується оцінки людського чинника, то тут Хауелл радикальніший: "Як мінімум, я б враховував як активи витрати на пошук, вибір, навчання і розвиток персоналу і амортизував би їх, використовуючи деякий термін можливої роботи. Чому вони (співробітники) не можуть бути таким же активом, як і деякі частини машин?" Контраргументом проти такої пропозиції може бути те, що за визначенням актив - це те, чим можна володіти, а володіти людьми не можна. "Ну добре!", - говорить Хауелл. - "Є визначення - ну і що з цього? Єдине, що з цього витікає, так це неадекватність даного визначення реаліям сучасної економіки, що базується на знаннях" [6, С.201].

Окрім лівої частини балансу, пропонується удосконалити ще і праву, "фінансову". Наприклад, якщо підбір і навчання співробітників визнані активами, то деякі договори (контракти) найму на роботу могли б бути визнані як зобов'язання.

Змінений баланс дозволить отримати відповіді на питання, які інвестори задають менеджерам: "Що ви робите з отриманими в розпорядження грошима? Що дають ваші витрати на персонал, торгові марки і дослідження?"

Наступним звітом, який потребує критичної оцінки на відповідність вимогам сучасного бізнесу та, відповідно, реформації, є традиційний звіт про рух грошових коштів, який в спрощеному вигляді зараз виглядає так:

Звіт про рух грошових коштів

(+) (-) Грошові потоки від операційної діяльності

(+) (-) Грошові потоки від інвестиційної діяльності

(+) (-) Грошові потоки від фінансової діяльності

Зміни в грошових коштах

Мета звіту про рух грошових коштів полягає в тому, щоб висвітлити ліквідність компанії і показати, як менеджмент використовує фінансові ресурси. Операційний звіт, який пропонується, наприклад, тим ж Хауеллом на противагу традиційному звіту про доходи, міг би вирішити останнє завдання набагато краще. Що ж до ліквідності, то користь від звіту про рух грошових коштів невелика. Те, що показує цей звіт (збільшення або зменшення грошових коштів на кінець року), для менеджера не особливо корисно. Менеджери і інвестори повинні знати, скільки грошей дає бізнес понад те, що витрачається в процесі господарювання, - тобто чистий грошовий потік. Щоб його отримати, звіт про рух грошових коштів повинен виглядати так:

Звіт про рух грошових коштів

Грошовий прибуток (береться з операційного звіту)

(-) Інвестиційна діяльність (додається або віднімається робочий капітал і віднімаються інвестиції в оборотні і інші активи)

Чисті грошові потоки

Запропонована архітектура звітності, яку Хауелл називає "структурою обліку інформаційного сторіччя", є досить зрозумілою і прозорою. Крім того, вона

зосереджена на ключових сучасних проблемах бізнесу – “виробництві” грошей і створенні вартості.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки та окреслити перспективи і необхідність подальших розвідок у даному напрямі:

1. Сучасний бізнес епохи Інтернету є високотехнологічним, і в структурі його вартості домінує вартість “нематеріальних” активів, яку, зважаючи на показники традиційної звітності, не можна оцінити адекватно. Під “нематеріальними” активами розуміється не традиційне бухгалтерське поняття, а такі субстанції, які не мають аналогів у бухобліку, наприклад, кваліфікація і вартість «мізків» співробітників (інтелектуальний потенціал), ефективність системи менеджменту, R&D, унікальність технології виробництва, інформаційні технології тощо.

2. Дослідження показують, що сьогодні балансова вартість майна суб'єктів господарювання відхиляється від їх ринкової вартості в межах 75%. А отже, до оцінки сучасного бізнесу потрібні нові підходи.

3. У середовищі науковців та практиків сформувались дві течії щодо напрямків реформування фінансового обліку та звітності:

✓ представники радикальної течії реформаторів пропонують виводити монетарний показник вартості майже для всіх видів інтелектуального капіталу фірми з її результативності;

✓ представники поміркованої течії реформаторів визнають, що деякі елементи вартості дійсно можуть бути капіталізовані, але залишаються під впливом бухгалтерської традиції, орієнтованої на відображення господарських операцій.

4. У контексті вдосконалення змістовного наповнення фінансових звітів пропонується:

✓ замість звіту про доходи (звіт про фінансові результати) ввести операційний звіт (звіт про операційну діяльність), в основу якого покладено показник “грошового прибутку” (cash earnings);

✓ трансформувати традиційну формулу балансу на: “Інвестиції = Фінансування”. Змінений баланс дозволить отримати відповіді на питання, які інвестори задають менеджерам: “Що ви робите з отриманими в розпорядження грошима? Що дають ваші витрати на персонал, торгові марки і дослідження?”

✓ оскільки мета звіту про рух грошових коштів полягає в тому, щоб висвітлити ліквідність компанії і показати, як менеджмент використовує фінансові ресурси, пропонується в основу його побудови покласти операційний звіт, який на протигагу традиційному звіту про доходи, міг би вирішити останнє завдання набагато краще.

Отримані результати дослідження висвітлюють проблеми відображення в бухгалтерському обліку факторів, що формують реальну вартість сучасного бізнесу. Тому, на нашу думку, перспективним напрямом подальших досліджень є проблеми щодо вдосконалення змістовного навантаження публічної фінансової звітності, підвищення її корисності для різних користувачів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Незалежне майбутнє незалежного українського аудиту. Репортаж // Бухгалтерія. — 2003. — № 45. — С.61-63
2. Stewart, Thomas A.. Accounting Gets Radical // *Fortune*. — 2001. — Monday, April 16.
3. Lev, B. Information disclosure strategy // *California Management Review*. — 1992. — Vol. 34. — P. 9-32.
4. Lev, B. Disclosure and litigation // *California Management Review*. — 1995. — Vol. 37. — P. 8-28.
5. Lev, B., and Sougiannis, T. The capitalization, amortization and value-relevance of R&D // *Journal of Accounting and Economics*. — 1996. — Vol. 21. — P. 107-138.
6. Lev, B., and Thiagarajan, S.R. Fundamental information analysis // *Journal of Accounting Research*. — 1993. — Vol. 31. — P. 190-215.
7. Lev, B., and Zarowin, P. The boundaries of financial reporting and how to extend them: Working paper, New York University, 1999.
8. Amir, E., and Lev, B. Value-relevance of nonfinancial information: The wireless communications industry // *Journal of Accounting and Economics*. — 1996. — Vol. 22 (1-3). — P. 3-30.
9. Deng, Z., and Lev, B. The valuation of acquired R&D-in-process: Working paper, New York University, 1998.
10. Kasznik, R., and Lev, B. To warn or not to warn: Management disclosures in the face of an earnings surprise // *The Accounting Review*. — 1995. — Vol. 70. — P. 113-134.